

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КОГНІТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

У статті уточнено зміст когнітивних умінь майбутніх філологів як одного з засобів активного здобуття і використання знань в умовах сучасного інформаційного простору. Досліджуваний феномен трактується як не вроджена, а набута універсальна система усвідомлених дій, спрямованих на запам'ятовування та застосування інформації. Висвітлено віднайдені перспективні напрями розвитку когнітивних умінь майбутніх філологів, які базуються на вихідних положеннях психолого-педагогічної науки щодо створення оптимальної мотиваційної сили, активізації процесуальної мотивації, застосування впливу на роботу пам'яті, уникнення проактивної та ретроактивної інтерференції. Наголошено на необхідності розробки методики цілеспрямованого розвитку когнітивних умінь майбутніх філологів з урахуванням всіх запропонованих напрямів та її експериментальній перевірці у змінних умовах діяльності. Зазначено, що поглибленого вивчення потребує мислення як когнітивний процес, котрий детермінує хід засвоєння і застосування знань.

Ключові слова: когнітивні уміння, майбутні філологи, знання, процесуальна мотивація, оптимальна мотиваційна сила, запам'ятовування, проактивна інтерференція, ретроактивна інтерференція.

Сучасна цивілізація вступила у принципово нову стадію свого розвитку – інформаційну (постіндустріальну). Прискорене збільшення об'єму інформації потребує створення інноваційних технологій її сприйняття, обробки, збереження та застосування. Такі цивілізаційні зміни передбачають відповідну переорієнтацію педагогічної науки на пошуки ефективних форм і методів підготовки майбутніх філологів з урахуванням вимог багатомовного комунікативного світового простору.

Упродовж останніх десятиліть науковці спрямовували зусилля на вивчення процесів оволодіння інформацією в аспекті триєдиної структури "знання-уміння-навички". Незважаючи на наявність різних методологічних позицій щодо вивчення процесу оволодіння інформацією, науковці сходяться на думці, що навички як автоматизовані дії характеризуються певною стереотипністю і важкозмінністю, а уміння – гнучкістю і усвідомленістю. При цьому уміння й навички завжди взаємопов'язані зі знаннями, оскільки від опори на теоретичні знання залежить їх міцність. Саме тому в означеному процесі доцільно розглядати не лише уміння та навички, кількість та якість знань майбутніх філологів, а й арсенал засобів їх активного здобуття і використання в умовах сучасного інформаційного простору, який зазвичай потребує змінності й творчого підходу до вирішення завдань. Основу цього арсеналу складають когнітивні уміння майбутніх філологів.

Термін "когнітивні уміння", введений в науковий обіг І. Забродіною, досить рідко зустрічається у психолого-педагогічній літературі, хоча цілий ряд авторів стверджує, що "уміння вчитись" є одним з провідних умінь особистості, оскільки його відсутність призводить до низьких результатів навчання або до досягнення успіху ціною надзвичайно важкої праці. На думку Є. Ганаєвої і Н. Шолохової, під когнітивними уміннями слід розуміти спроможність особистості до самостійного набуття знань у процесі пізнавальної діяльності [3, с. 37; 9, с. 55]. У свою чергу, D. Bernstein, L. Penner, A. Clarke-Stewart та E. Roy вважають, що когнітивні уміння спрямовані на здатність виконувати вищі розумові процеси, такі як розмірковування, розуміння, вирішення проблем та прийняття рішень [12, с. 400]. Підтвердження цієї думки знаходимо у працях Л. Біденко, котра, спираючись на етимологію поняття "когніція" (теорія пізнання), трактує зміст когнітивних умінь в

аспекті загального процесу пізнання, тобто сприйняття інформації, її осмислення та засвоєння, виведення висновків, прийняття рішень тощо [2, с. 7].

Таким чином, можна зробити висновок, що когнітивні уміння майбутніх філологів – це не вроджена, а набута універсальна система усвідомлених дій, спрямованих на запам'ятовування (сприймання, обробку, збереження) та застосування інформації.

За переконаннями С. Занюка, Є. Ільїна, Н. Eichenbaum та інших науковців, одним із найважливіших факторів впливу на будь-яку діяльність є мотивація, тобто сукупність спонукальних факторів, задля чого визначається її активність до діяльності. До складу мотивації обов'язково входять мотиви – спонукальна причина дій і вчинків особистості. Їх основна роль полягає у створенні імпульсу та направленості до мети. При цьому мотиви завжди знаходяться у нерозривному взаємозв'язку з метою (внутрішньо-спонукальним мотивом). Чітке усвідомлення мети відіграє вирішальне значення при здійсненні будь-якої діяльності, зокрема при вивченні іноземних мов. Воно допомагає уникати нереалістичних очікувань і раціонально планувати свою майбутню діяльність, заздалегідь передбачивши можливі перешкоди та побудувавши систему проміжних цілей. Погоджуючись з цим, С. Занюк та Є. Ільїн наголошують, що усвідомлення проміжних цілей є сильним мотиваційним фактором [4, с. 6-8, 25-26; 6, с. 253-269; 10, с. 120].

Слід зазначити, що мотивація не вичерпується сукупністю мотивів та метою, оскільки певний вплив чинять особистісні та ситуативні фактори. Саме тому інтенсивність актуальної мотивації залежить не тільки від сили мотиву, але й від дії її ситуативних детермінант, зокрема від складності завдань.

С. Занюк, Є. Ільїн, С. Cefai, К. Wentzel, А. Wigfield та інші науковці наголошують на необхідності виокремлення результативної і процесуальної мотивації. Так, якщо спонукальним чинником виступає не результат, а сам процес діяльності, котрий викликає задоволення від активності, то це свідчить про наявність процесуальної мотивації. Згадки про дію процесуальної мотивації знаходимо і в працях з теорії та методики вивчення мов. Зокрема, О. Заболотська серед мотивів, характерних для вивчення іноземних мов, виділяє комунікативний, лінгво-пізнавальний, країнознавчий та процесуальний, розуміючи під останнім позитивне ставлення до роботи. О. Малінка також вважає, що ефективним засобом забезпечення високого рівня мотивації студентів-філологів виступає формування мотивації, яка пов'язана із задоволенням пізнавальних інтересів.

Натомість, результативна мотивація пов'язана з окресленням мети, а також із вирішенням проміжних завдань на шляху до її досягнення. Саме тому результативній мотиваційній установці належить вирішальна роль у детермінації мотивації, особливо в ситуації, коли процесуальна мотивація викликає негативні емоції. У цьому випадку особливо важливими стають цілі та наміри, які визначають кінцеві й проміжні завдання діяльності і тим самим мобілізують енергетичний потенціал особистості.

На особливу увагу заслуговує і явище перемотивації (надмірної сили мотивації), з яким пов'язане збільшення рівня активності та напруження. Експериментально доведено, що внаслідок перемотивації якість діяльності спочатку покращується, втім, після досягнення найвищих показників починає поступово знижуватися. При цьому рівень мотивації, за якого особистість демонструє найвищу результативність діяльності, є оптимальним. Втім, варто зазначити, що даний "оптимум" є нестатичним: він буде різним для позитивної і негативної мотивації, у різних видах схвалення (словесному, матеріальному, символічному) тощо. Цей "оптимум" залежить від взаємодії чотирьох основних факторів: індивідуальних особливостей особистості; складності завдань; суб'єктивної оцінки ймовірності успіху; привабливості наслідків успіху.

В. Колесніков, О. Леонт'єв, J. Mestre та інші науковці сходяться на думці, що одним зі способів уникнення "перемотивації" або підвищення рівня мотивації до потрібного

рівня є корекція мотиваційної сили, котра здійснюється завдяки цілковитій самовіддачі особистості процесу діяльності. В даному випадку вирішальна роль належить співвідношенню між отриманою інформацією та уявленим образом майбутнього результату: занадто велика неузгодженість між ними чинить деструктивний вплив на процес діяльності, тоді як оптимальна неузгодженість, навпаки, стимулює пошукову активність особистості. В аспекті процесуальної мотивації особливого значення набувають вольові компоненти, оскільки уявлений образ майбутнього результату набуває спонукальної сили і стає метою, на досягнення якої спрямовуються дії особистості [4, с. 80-85, 210-217; 6, с. 16-18, 297-315].

Таким чином, до перспективних напрямів розвитку когнітивних умінь майбутніх філологів доцільно віднести створення оптимальної мотиваційної сили, а також активізацію процесуальної мотивації.

Із сутності когнітивних умінь майбутніх філологів як засобу активного здобуття, засвоєння і застосування знань випливає, що досліджуваний феномен детермінується роботою уваги, пам'яті та інших когнітивних процесів. Підтвердження цієї думки знаходимо у працях з психології, а також теорії й методики фахової підготовки філологів (І. Заярної, А. Крилова, Є. Мілерян, М. Пентилук, М. Чаркової та ін.). Зокрема, Н. Шолохова звертає особливу увагу на пам'ять, від якої залежить швидкість та надійність засвоєння знань [9, 55].

За результатами досліджень Р. Аткинсона, С. Кисіля, Д. Нормана, І. Хофмана, Rainer H. Kluwe, Gerd Lüer, Frank Rösler та інших психологів, до структури пам'яті входять три компоненти: сенсорний реєстр, короткострокова та довгострокова пам'ять [1, с. 54-77; 8, с. 245-252; 11, с. 96-100].

Сприймання інформації ззовні зоровими, слуховими чи дотиковими рецепторами, її фільтрація та подальше перенесення до короткострокової пам'яті відбувається завдяки сенсорному реєстру. Однією з його особливостей є короткочасність утримання чіткого образу новосприйнятої інформації, який може змінюватися чи навіть зовсім стиратися у цьому реєстрі сприйманням наступної інформації. При цьому відбір "цінної" інформації відбувається завдяки управлінню процесом сприйняття з боку уваги. Менш цінна для особистості інформація залишається поза увагою і елімінується, тоді як "цінна" – переноситься до короткострокової пам'яті, а інколи навіть одразу до довгострокової [1, с. 79-80; 7, с. 66-67; 10, с. 405].

Завдяки роботі пам'яті встановлюється відповідність між фізичними параметрами стимулів, котрі впливають в сенсорному реєстрі на відповідні рецептори особистості, та станом центральної нервової системи особистості. Після цього сприйняті стимули отримують значення, а інформація, яку вони несуть, інтерпретується. Слід зауважити, що час перебування інформації в сенсорному реєстрі (після зникнення впливу на рецептор відповідної модальності) складає 200-400 мс – в цей період відбувається вибіркова перевірка цієї інформації або її відхилення [8, с. 18].

Під короткостроковою пам'яттю особистості психолого-педагогічна наука розуміє компонент обмеженої ємності, де формується копія інформації, яка створена на виході із сенсорного реєстру та довгострокової пам'яті. До визначальних властивостей короткострокової пам'яті відноситься обробка скороченої кількості "нових" образів (лише тих, котрі є "важливими" для особистості) завдяки активації відповідних слідів у довгостроковій пам'яті, а також короткочасність збереження чіткого образу. Основними процесами управління короткостроковою пам'яттю є збереження, пошук та активація інформації у пам'яті; повторення; кодування; образне уявлення [1, с. 82-94; 7, с. 91; 8, с. 176-210; 10, с. 398].

Перший процес управління короткостроковою пам'яттю (збереження, пошук та активація інформації у пам'яті) передбачає зіставлення отриманих стимулів з семантичними поняттями, котрі репрезентовані у довгостроковій пам'яті особистості, їх розпізнанні й відтворенні. При цьому експериментально доведено, що для максимально ефективного здійснення цього процесу кількість отриманих стимулів не повинна перевищувати обсяг короткострокової пам'яті особистості. Порушення цієї умови унеможливує безпомилкове повторення [1, с. 82].

Завдяки повторенню (внутрішньому чи зовнішньому відтворенню інформації) інформація більш тривалий час перебуває у короткостроковій пам'яті особистості, що у сукупності зі сприятливими умовами для кодування робить її закріплення ефективнішим. Окрім цього, кожне нове повторення відтягує стирання сліду у короткостроковій пам'яті, поновлюючи його. Кількість стимулів, які можуть знаходитися у короткостроковій пам'яті при повторенні, залежить від кількох умов, серед яких:

- обсяг короткострокової пам'яті особистості;
- легкість розпізнання стимулів;
- здатність особистості групувати стимули;
- швидкість процесів запам'ятовування.

Варто зазначити, що найбільша кількість інформації втрачається на ранніх стадіях запам'ятовування, тому, на думку Ф. Льозера, необхідно повторювати інформацію одразу ж після її сприйняття, і лише потім збільшувати проміжки часу між повтореннями [7, с. 91].

Є. Ганаєва також зазначала, що повторення відіграє важливу роль при формуванні умінь. На її думку, утворення будь-якого умінь – це складний процес аналітико-синтетичної діяльності кори великих півкуль головного мозку. У ході цього процесу створюються і закріплюються асоціації між завданням, знаннями, які необхідні для його виконання, і застосуванням знань на практиці. При цьому повторні дії значно закріплюють вищезгадані асоціації [3, с. 35].

Процес кодування може проходити як автоматично, так і в режимі керованого пошуку. Перший варіант відбувається у випадках міцного зв'язку стимулів з відповідними репрезентованими семантичними поняттями, а другий – передбачає застосування довільно спрямованої уваги особистості [8, с. 36-37; 11, с. 263-264].

Образне уявлення, за допомогою якого репрезентуються семантичні поняття, вимагає додаткового часу для їх розуміння. При цьому швидкість формування образних уявлень визначається індивідуальною різницею відчуття легкості візуалізації семантичної інформації [8, с. 169-170].

Довгострокова пам'ять особистості (третій компонент у структурі пам'яті) – це складник з великою ємністю, в якому у вигляді семантичних понять зберігається інформація. Ці поняття можуть бути репрезентованими для відтворення запам'ятованої інформації, а також з метою розпізнання і кодування новосприйнятої інформації [10, с. 404-407].

За засобом запам'ятовування П. Зінченко виділяє довільну та мимовільну пам'ять. При цьому кожен із вищезазначених видів пам'яті характеризується власною специфікою засвоєння інформації. Так, довільна пам'ять передбачає цілеспрямоване запам'ятовування інформації за допомогою вольових зусиль, а мимовільна – “автоматичне” запам'ятовування інформації, яке відбувається без постановки будь-яких мнемічних завдань [5, с. 24-35].

На особливу увагу заслуговують також ідеї П. Зінченка про залежність продуктивності запам'ятовування інформації від ступеня сформованості діючих розумових операцій. Змодельовавши їх на процес формування когнітивних умінь, слід зазначити, що на початковій стадії їх формування ефективність мимовільного

запам'ятовування інформації залишається на низькому рівні, при їх достатній сформованості – різко зростає, а при появі певного ступеня автоматизації – знижується [5, с. 454-478].

В аспекті функціонування пам'яті також слід розглянути явище інтерференції, котре пов'язане зі складністю структурування інформації. На думку Ф. Лёзера, до основних причин виникнення інтерференції відносяться обмежений обсяг короткострокової пам'яті особистості та відсутність у пам'яті особистості необхідних операцій щодо обробки відповідної інформації [7, с.106-107]. При цьому існує думка про доцільність розмежування проактивної інтерференції (впливу нової інформації на вже засвоєну) та ретроактивної інтерференції (впливу попередньої діяльності на нову). З цього приводу Н. Eichenbaum зазначає, що за умови ідентичності інформації ретроактивна інтерференція перетворюється на сприяння [10, с. 271-272].

Аналіз та узагальнення всієї психолого-педагогічної літератури щодо особливостей функціонування мотивації та пам'яті дозволяє виокремити перспективні напрями розвитку когнітивних умінь майбутніх філологів, серед яких:

- 1) створення оптимальної мотиваційної сили;
- 2) активізація процесуальної мотивації;
- 3) застосування впливу на роботу сенсорного регістру, короткострокової і довгострокової пам'яті;
- 4) доцільне застосування довільної та мимовільної пам'яті;
- 5) уникнення проактивної та ретроактивної інтерференції.

Слід зазначити, що доцільність застосування всіх вищеперерахованих ідей з метою розвитку когнітивних умінь майбутніх філологів потребує ретельної експериментальної перевірки у змінних умовах діяльності, і, як наслідок, подальшої розробки методики цілеспрямованого розвитку їх когнітивних умінь. Окрім цього, запропонована стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Зокрема, поглибленого вивчення потребує мислення як когнітивний процес, котрий детермінує процеси засвоєння і застосування знань.

Використана література:

1. *Аткинсон Р.* Человеческая память и процесс обучения / Ричард Аткинсон ; [пер. с англ. и общ. ред. Ю. М. Забродина, Б. Ф. Ломова]. – М. : Прогресс, 1980. – 526 с.
2. *Біденко Л.* Формування лінгвокогнітивних умінь майбутніх учителів російської мови засобами інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 "Теорія та методика навчання (рос. мова)" / Л. В. Біденко. – Херсон, 2012. – 24 с.
3. *Ганаева Е. А.* Формирование когнитивно-коммуникативных умений подростков в историко-краеведческой деятельности : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 "Общая педагогика" / Е. А. Ганаева. – Оренбург, 1999. – 18 с.
4. *Занюк С. С.* Психологія мотивації : навч. посібник / Сергій Степанович Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
5. *Зинченко П. И.* Непроизвольное запоминание / Зинченко П. И. – М. : АПН РСФСР, 1961. – 561, [1] с.
6. *Ильин Е. П.* Мотивация и мотивы / Евгений Павлович Ильин. – СПб. : Питер, 2004. – 508, [4] с.
7. *Лёзер Ф.* Тренировка памяти / Ф. Лёзер [пер. с нем. К. М. Шоломия] ; под ред. Н. К. Корсаковой. – М. : Мир, 1979. – 163 с.
8. *Хофман И.* Активная память. Экспериментальные исследования и теории человеческой памяти / И. Хофман ; [пер. с нем. К. М. Шоломия] ; общ. ред. и предисл. Б. М. Величковского, Н. К. Корсаковой. – М. : Прогресс, 1986. – 308 с.
9. *Шолохова Н. С.* Формування когнітивних умінь учнів 7-8 класів у процесі вивчення фізики за інтерактивними технологіями : дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Наталія Сергіївна Шолохова. – К., 2006. – 247 с.
10. *Eichenbaum H.* Learning and memory / Howard Eichenbaum. – New York – London : W. W. Norton Company, 2008. – 438 p.

11. Kluwe R. Principles of Learning and Memory / Kluwe R., Lüer G., Rösler F. – Basel : Birkhäuser Verlag, 2003. – 358 p.
12. Psychology / [Bernstein D., Penner L., Clarke-Stewart A., Roy E.]. – [9th ed.]. – Wadsworth, Cengage Learning, 2012. – 944 p.

Юнык И. Д. Перспективные направления развития когнитивных умений будущих филологов.

В статье уточнено содержание когнитивных умений будущих филологов как одного из средств активного получения и использования знаний в условиях современного информационного пространства. Исследуемый феномен трактуется как не врожденная, а приобретенная система осознанных действий, направленных на запоминание и использование информации. Предложены перспективные направления развития когнитивных умений будущих филологов, которые базируются на исходных положениях психолого-педагогической науки относительно создания оптимальной мотивационной силы, активизации процессуальной мотивации, применения влияния на работу памяти, избегания проактивной и ретроактивной интерференции. Отмечена необходимость разработки методики целенаправленного развития когнитивных умений будущих филологов с учетом всех предложенных направлений и ее экспериментальной проверки в изменчивых условиях деятельности. Указано, что углубленного изучения требует мышление как когнитивный процесс, который детерминирует ход усвоения и применения знаний.

Ключевые слова: когнитивные умения, будущие филологи, знания, процессуальная мотивация, оптимальная мотивационная сила, запоминание, проактивная интерференция, ретроактивная интерференция.

Yunyk Ivan. Perspective directions of development of cognitive abilities of the future philologists.

The content of the cognitive abilities of future philologists as a means of active acquirement and usage knowledge in modern information space is specified in the article. The investigational phenomenon is interpreted as not congenital, but acquired system of purposeful actions aimed at memorizing and using information. The perspective directions of development of cognitive abilities of the future philologists are proposed. They are based on the original provisions of the psycho-pedagogical science regarding the creation of an optimal motivational force, activation of procedural motivation, application of influence on the memory, avoidance of proactive and retroactive interference. The need to develop methodologies targeted development of cognitive abilities of the future philologists taking into account all of the proposed directions and its experimental verification in a volatile conditions of activity is noted in the article. The author indicates that thinking as a cognitive process which determines the course of the assimilation and application of knowledge requires in-depth study.

Keywords: cognitive abilities, future philologists, knowledge, procedural motivation, optimal motivational force, memorizing, proactive interference, retroactive interference.

УДК 37.091:37.018.43(086)

Юрженко В. В.

**РОЛЬ ЕЛЕКТРОННИХ НАВЧАЛЬНИХ РЕСУРСІВ
У СИСТЕМАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

У статті розглядається питання єдиного освітнього простору, що формується і зберігається різними способами, а засоби інформатизації виконують тут важливу функцію та стимулюють його розвиток.